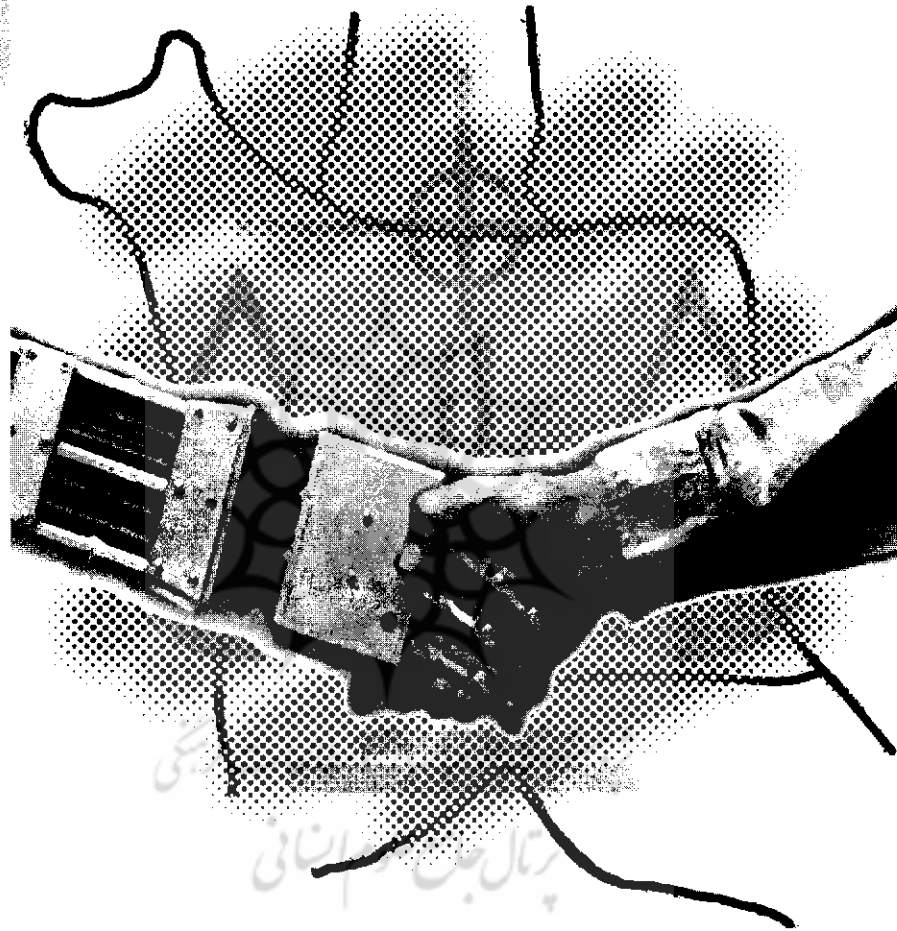

نگاهی به تجارت الکترونیکی در ایران و خلاء قانونی آن

دکتر محمود مال میر (قاضی دادگاه نظامی اصفهان)

مقدمه

موضوع تجارت الکترونیکی یکی از مباحث مهم امروز جامعه جهانی است. پیشرفت سریع اینترنت و تحولات مربوط به آن، نظام های قانونی کشورهای جهان را تحت تأثیر خود قرار داده و تأثیرات بیشتری را نیز به دنبال خواهد داشت.

امروزه در جهان، قوانین و مقرراتی ابتدایی را در خصوص تجارت الکترونیک مشاهده می کنیم، لکن با این پیشرفت خیره کننده چاره ای جز اعمال تغییرات مناسب نخواهیم داشت.

نظر به اینکه از اهداف مهم تجارت الکترونیکی، جهانی نمودن تجارت، دسترسی سریع و آسان به انواع مختلف اطلاعات، کاهش

فراوان و چشمگیر هزینه های معاملاتی، کاهش محدودیت های زمانی و مکانی و... می باشد و با توجه به اینکه تجارت الکترونیکی نقش فزاینده و مهمی در تجارت جهانی دارد، بنابراین قانونگذاران کشورهای مختلف سعی خواهند نمود که قوانین مورد نیاز خود را با توجه به شیوه های نوین تجارت الکترونیکی منطبق نموده و برای رسیدن به این منظور، تغییرات مورد نیاز را در قوانین و مقررات خود ایجاد نمایند.

در این مقاله کوتاه سعی شده ضمن ارائه تعریفی از تجارت الکترونیکی، دلیل نیاز کشورها و بخصوص کشور ما را به تدوین قوانین تجارت الکترونیک بررسی نموده و در خصوص ضمانت اجرای

قراردادهای الکترونیکی و جرایمی که ممکن است به دنبال این پدیده مطرح شوند، مطالبی را بیان نماییم.

تعریف تجارت الکترونیکی

تجارت الکترونیکی شامل هر نوع معامله ای خواهد بود که توسط اینترنت انجام می شود. معاملاتی از قبیل خرید خودرو، لوازم خانگی و قطعات آنها از طریق سایت های اینترنتی، خرید کتب و مجلات و ... اقدام به حراج کالاها و بازاریابی و ...

متداول ترین شکل تجارت الکترونیکی، فروش کالا از طریق اینترنت می باشد که به آن تجارت الکترونیکی بازرگانی به مشتری گفته می شود:

(Business Electronic trade to customer)

نوع دیگر تجارت الکترونیکی که بسیار رایج می باشد، معاملات تجاری الکترونیکی میان بازرگانان مختلف می باشد که در اصطلاح به آن تجارت الکترونیکی بازرگانی به بازرگانی اطلاق می شود:

(Business to Business Electronic trade)

ویژگی قابل توجه این نوع تجارت الکترونیکی این است که در آن، شرکتهای مختلف تجاری اقدام به اتوماتیک کردن فرآیند فعالیت های تجاری خود از هنگام سفارش کالا تا انتهای کار می کنند.

نوع سوم از تجارت الکترونیکی، بازرگانی به بازرگانی به مصرف کننده اطلاق می شود:

(Business to Business to customer Electronic trade)

در این نوع تجارت، یک زیر مجموعه از تجارت الکترونیکی بازرگانی به بازرگانی با تکیه بر زنجیره کامل تهیه، تولید و فروش کالا به مشتری وجود دارد.

نوع چهارم از تجارت الکترونیکی، قراردادهای دولتی است که از طریق اینترنت انجام می شود و به آن تجارت الکترونیکی بازرگانی به دولت گفته می شود:

(Business to Government Electronic trade)

نوع پنجم، متداول ترین تجارت الکترونیکی، تأمین خدمات دولتی برای مصرف کننده است که از طریق اینترنت صورت می گیرد:

(Government to customer Electronic trade)

در این نوع تجارت، خدماتی از قبیل تمدید گواهینامه های رانندگی، تمدید گذرنامه، دریافت هزینه های خدمات عمومی مانند آب، برق، گاز، تلفن و ... ارائه می گردد.^(۱)

دلیل نیاز کشور به تدوین قوانین تجارت الکترونیکی

از آنجایی که تجارت الکترونیکی، تفاوت های زیادی با شکل قدیمی تجارت دارد و مباحث جدیدی را مطرح می کند که قوانین و مقررات قدیمی، پاسخگوی بسیاری از آنها نخواهد بود؛ بنابراین، نیاز به

شرکت هایی که وارد تجارت الکترونیک شده یا خواهند شد، از روش های نوینی که برای استفاده از اینترنت برای تجارت وجود دارد، استفاده خواهند کرد. راههای تازه رسیدن به فرصت های تجاری و استفاده بردن از آنها با کمک گرفتن از فناوریهای پیشرفته و جدید و... نیاز کشور ما را به تدوین قوانین و مقررات مناسب که پاسخگوی این نیازها باشد، طلب می کند

تدوین قوانین و مقررات و اصلاح آنها در این خصوص کاملاً احساس می گردد.

شرکت هایی که وارد تجارت الکترونیک شده یا خواهند شد، از روش های نوینی که برای استفاده از اینترنت برای تجارت وجود دارد، استفاده خواهند کرد. راههای تازه رسیدن به فرصت های تجاری و استفاده بردن از آنها با کمک گرفتن از فناوریهای پیشرفته و جدید و... نیاز کشور ما را به تدوین قوانین و مقررات مناسب که پاسخگوی این نیازها باشد، طلب می کند.

تجارت الکترونیکی در موارد متعددی از مرزهای ملی عبور کرده و می تواند مشتری هایی از تمام کشورهای جهان داشته باشد که در نتیجه، مسائل متعددی از قبیل مسئله مالیات فروش، تعرفه های صادراتی و وارداتی و... با توجه به قوانین و مقررات مختلف، پیش روی خواهد بود. حل این مسائل نیاز به تصویب قوانین و مقررات تقریباً متحدالشکلی دارد که کشورهای مختلف و از جمله کشور ما آن را باید مورد توجه قرار دهند.

در همین مدت کوتاهی که از عمر تجارت الکترونیکی می گذرد، موارد متعددی پیش آمده که نیاز به تصویب قوانین و مقررات جدید را در این زمینه توجیه می کند: خرید و فروش کالا، توزیع کالا، انبارداری، توزیع کار و انجام این امور توسط شرکتهای واسطه به جای شرکتهای اصلی و... متضمن قراردادهای و گاهی روابط استخدامی و مسائل مختلف دیگری خواهد بود که قوانین قدیمی پاسخ های شفاف و صریحی را در این خصوص نخواهند داشت.

در مواردی که در تجارت الکترونیک، قوانین و مقررات موجود شفاف نبوده و جوابگوی نیازها نباشد، آن گاه طرفین قرارداد مجبور خواهند بود که برای روشن شدن مفاد قرارداد، نکاتی را در قراردادهای خود ذکر نمایند که این امر می تواند موجبات ایجاد قراردادهای طولانی و حجیم را به دنبال داشته باشد. در حالی که در دنیای تجارت، امروزه سرعت حرف اول را می زند، تمایل حقوق بازرگانی بر آن است که قوانین و مقرراتی شفاف، صریح و جامع که منجر به

انعقاد قراردادهای کوتاه و مفید گردد، یعنی قانون تجارت بستر مناسب را برای ایجاد این گونه قراردادهای فراهم کرده باشد. همچنین باید توجه داشت که قراردادهای حجیم و طولانی در تجارت الکترونیکی می‌تواند پیچیدگی‌هایی را ایجاد کند که برای دستگاه قضایی کشور و قضات آن مشکل ساز و وقت گیر شوند.

تجارت الکترونیکی به مثابه قراردادی غیر کتبی

تجارت الکترونیکی را قراردادی غیر کتبی قلمداد نموده اند. "بیل گیتس"، رئیس شرکت (Microsoft)، تجارت الکترونیک را قادر به ایجاد یک اقتصاد بدون اصطکاک می‌داند و معتقد است یکی از کارهایی که تجارت الکترونیک می‌تواند انجام دهد، کاستن موانع و عدم کارایی در معاملات است؛ چیزی که به آن کاغذ بازی گفته می‌شود.^(۲)

در این قرارداد غیر کتبی، برای خرید یک کتاب از سایت مورد علاقه، مشتری به آن سایت مراجعه و کتابی را که می‌خواهد پیدا کرده و آن را به کمک کارت اعتباری خود سفارش می‌دهد. سپس یک نامه الکترونیکی (Email) برای او فرستاده می‌شود و در نهایت، چند روز بعد کتاب را دریافت می‌کند. تمام این کارها با مراجعه به سایت اینترنتی و بدون ترک منزل و بدون انعقاد قرارداد کتبی صورت می‌گیرد. قراردادهای مهم تر و سنگین تر هم بدین گونه می‌باشد. این قراردادهای بدون کاغذ را قراردادهای آب رفته نیز می‌گویند.^(۳) بسیاری از قراردادهای بدون کاغذ به این صورت است که شرایطی به مشتری پیشنهاد می‌شود و مشتری حق قبول یا رد کردن آن پیشنهادها را دارد. در این قراردادها، مذاکرات به صورت معمول آن صورت نمی‌گیرد و اگر مشتری پیشنهادهای قراردادی را قبول نکند، مجاز به استفاده از خدمات سایت یا نرم افزار نمی‌باشد.

ضمانت اجرای قراردادهای الکترونیکی:

سؤال مهمی که در بحث تجارت الکترونیکی مطرح می‌گردد، این است که ضمانت اجرای قراردادهای الکترونیکی چه می‌باشد؟

تمایل حقوق بازرگانی بر آن است که قوانین و مقرراتی شفاف، صریح و جامع که منجر به انعقاد قراردادهای کوتاه و مفید گردد، یعنی قانون تجارت بستر مناسب را برای ایجاد این گونه قراردادهای فراهم کرده باشد

در تجارت الکترونیکی، آرای قضایی چندانی که رویه قضایی ایجاد کرده باشند و یا قوانین و مقررات شفافی در این خصوص به چشم نمی‌خورند. به عبارت دیگر، ضمانت اجرای قراردادهای الکترونیکی را ما کماکان باید در قوانین و مقررات قدیمی جستجو کنیم. آنچه که مسلم است با پیشرفت اینترنت و این نوع تجارت، قانونگذار هر کشوری می‌باید نسبت به تصویب قوانین جامع و فراگیر که پاسخگوی نیازهای تجارت الکترونیکی باشد، اهتمام ورزد

به عبارت دیگر، آیا در تجارت الکترونیکی می‌توان اطمینان حاصل نمود که طرف قرارداد، در این تجارت مفاد آن را رعایت خواهد نمود؟ در تجارت الکترونیکی، آرای قضایی چندانی که رویه قضایی ایجاد کرده باشند و یا قوانین و مقررات شفافی در این خصوص به چشم نمی‌خورند. به عبارت دیگر، ضمانت اجرای قراردادهای الکترونیکی را ما کماکان باید در قوانین و مقررات قدیمی جستجو کنیم. آنچه که مسلم است با پیشرفت اینترنت و این نوع تجارت، قانونگذار هر کشوری می‌باید نسبت به تصویب قوانین جامع و فراگیر که پاسخگوی نیازهای تجارت الکترونیکی باشد، اهتمام ورزد. برای مثال: در تجارت الکترونیک ایجاب با ارائه پیشنهادهایی که در سایت اینترنتی به چشم می‌خورد صورت می‌گیرد. قبول این پیشنهاد از طرف مشتری می‌توانست با فشار دادن کلمه (Accept) صورت گیرد. در مواردی که مشتری می‌توانست ادعا کند این دکمه به طور کاملاً تصادفی و بدون قصد فشرده شده است، عدم پذیرش این ادعا خیلی مشکل نشان می‌دهد. برای رفع این گونه ادعاها، پیشنهاد شده که چنانچه مشتری تمایل به انعقاد قرارداد دارد باید جمله "من پیشنهاد و شرایط مربوطه را قبول دارم." را تایپ نماید.^(۴) که در این وضعیت مسلماً ادعای تصادفی بودن پذیرش مفاد قرارداد بدون قصد و نیت منتفی محسوب می‌گردد و این قرارداد می‌باید دارای ضمانت اجرایی باشد.

برای ضمانت اجرای قراردادهای الکترونیکی در ایالات متحده آمریکا قانونی تحت عنوان:

(Uniform computer information transaction Act "ucita")

به تصویب رسیده است. بسیاری از کشورهای اروپایی نیز با پذیرش اصل بنیادین قانون حاکمیت اراده و پذیرش عهدنامه رم در شانزدهم ژوئن ۱۹۸۰م، تجارت الکترونیکی و ضمانت اجرای قراردادهای مربوط

به آن را مورد پذیرش قرار داده اند.^(۵) این کشورها به عنوان یک اصل، قانون قابل اجرا درخصوص این نوع تجارت را قانون کشور محل اقامت فروشنده می دانند. البته در مواردی که بحث حمایت از مصرف کننده مطرح می گردد و مخصوصاً در تجارت الکترونیکی بازرگانی، به مشتری (BETT) محدودیت هایی جهت جلوگیری از بروز تقلب در قراردادهای از راه دور به منظور حمایت اجتماعی از مصرف کننده را اعمال می نمایند.^(۶)

ارتکاب جرم در تجارت الکترونیکی:

برای جلوگیری از ارتکاب جرایمی چون کلاهبرداری، تخریب، سرقت و ... در تجارت الکترونیکی، اقدامات امنیتی چند لایه زیربنایی را برای حفاظت از کاربرها طراحی و پیشنهاد نموده اند. ایمن ساختن اطلاعات در اینترنت برای جلوگیری از تصرف و دست یابی غیرمجاز می باشد. حمله ویروسی به شبکه های اینترنتی از جمله مشکلات و معضلات مهم بر سر راه تجارت الکترونیکی است. استفاده های غیرمجاز توسط سوءاستفاده کنندگان در شبکه های اینترنتی روز به روز افزایش می یابد. در آماري که منتشر شده است یازده درصد کلاهبرداری های مالی، هفده درصد خرابکاری در بانکهای اطلاعاتی شبکه، بیست درصد سرقت های اطلاعاتی و ... از جمله ارتکاب جرایم در تجارت الکترونیکی بوده است.

باید توجه داشت که این آمارها نشان دهنده تعداد واقعی جرایم ارتكابی نیستند. صرف نظر از اینکه تعداد زیادی از جرایم اینترنتی و تجارت الکترونیکی که چندان مهم نیستند توسط بزه دیدگان گزارش نمی شوند و پنهان می ماند، اصولاً تعدادی از شرکتهای تجاری بزرگ نیز برای حفظ حیثیت تجاری خود و سلب نشدن اعتماد مشتریان آنها و ... از ارائه اطلاعات درخصوص کلاهبرداری های مالی، سرقت، تخریب و سایر جرایم در تجارت الکترونیکی خود امتناع می ورزند. در کشور ما ایران، به دلیل ضعف در ایمن ساختن اطلاعات در اینترنت و عدم ایجاد امنیت چند لایه ای زیربنایی مناسب برای حفاظت از کاربرها، میزان جرایم اینترنتی و جرایم در تجارت الکترونیکی می تواند آمار بسیار بالایی داشته باشد!^(۷) ما باید سعی کنیم با استفاده مناسب از فناوری پیشرفته، اقدامات مورد نیاز را برای ایمن ساختن تجارت الکترونیکی فراهم سازیم. در کنار این اقدامات، وضع قوانین و مقررات مورد نیاز و پاسخگو، از اهمیت غیرقابل انکاری برخوردار خواهد بود.

عملکرد کشور ما همگام با توسعه تجارت الکترونیکی:

در کشور ما، استفاده از اینترنت روز به روز افزایش می یابد. استفاده از اینترنت در دانشگاه ها و مؤسسات دولتی و غیردولتی و ... با هدف انجام امور تحقیقاتی و غیر آن صورت می گیرد. هرچند در ابتدا استفاده از اینترنت به منظور پست الکترونیکی و

تلفن راه دور و منظوره های گوناگون، دارای استفاده های فراوانی بود؛ اما به تدریج، مسئله تجارت الکترونیکی اهمیت واقعی خود را پیدا می کند. اقدامات توسعه مطالعات و پژوهش های بازرگانی با تنظیم و تدوین سیاست تجارت الکترونیکی جمهوری اسلامی ایران که به تصویب کمیسیون تخصصی اطلاع رسانی، اقتصادی، بازرگانی و تجارت الکترونیکی شورای اطلاع رسانی کشور رسیده است، گامی مهم در توسعه تجارت الکترونیکی به حساب می آید. در مصوبه فوق الاشعار، به مراجع صدور گواهی های دیجیتالی، ایجاد بسترهای لازم آموزشی، ایجاد سیستم های تجارت الکترونیک در ادارات دولتی، سرمایه گذاری دولتی و صرف بودجه لازم توسط دولت و ... اشاره شده و بر نقش و فعالیت بخش های خصوصی در ایجاد ساختارهای امنیتی داده کارهای اجرایی مناسب تأکید شده است.

همراه با تصویب سیاست تجارت الکترونیکی، پیش نویس قانون تجارت الکترونیکی از تصویب مجلس شورای اسلامی گذر کرده که پس از بحث و بررسی پیرامون آن و برطرف کردن نقاط ضعف، این قانون به تصویب نهایی خواهد رسید.

نتیجه:

تجارت الکترونیکی بحث جدیدی است که با پیشرفت وسایل و ابزار الکترونیکی، مطرح گردیده است. پیشرفت سریع و گاهی اوقات باورنکردنی دستگاههای الکترونیکی و فناوری مربوط به آنها، باعث ایجاد نیازهای تازه در جوامع مختلف بشری می شوند. گاهی این نیازهای ساخته شده آن چنان خود را واقعی نشان می دهند که چاره ای جز جوابگویی به آنها دیده نمی شود. در نتیجه، باید ضمن پاسخگویی به این نیازهای جامعه در ابعاد مختلف آن، حمایت قانونی برای تنظیم روابط اجتماعی در این خصوص و جلوگیری از سوءاستفاده های احتمالی آن مدنظر قرار گیرد. ما باید توجه داشته باشیم که دنیای کنونی حرکتی سریع و شتابان را به سوی تجارت الکترونیکی شروع کرده و برای اینکه از این قافله عقب نمانیم، باید بسترهای لازم را برای تجارت الکترونیکی فراهم نماییم. در این خصوص نقش مجلس شورای اسلامی در تهیه و تدوین قوانین و مقررات جامع و شفاف و مورد نیاز این پدیده اجتماعی جدید، نقش حساس و قابل توجهی خواهد بود.

پی نوشت ها:

1. Kennedy Dennis "Key legal concerns E commerce: The law comes to the new frontier internet : http:// www.dennis Kennedy.com L article. Htm
2 . Ibid
3 . Ibid

۴. سنایی، علی، تجارت الکترونیک در هزاره سوم، انتشارات جهاد دانشگاهی دانشگاه اصفهان، پاییز ۱۳۸۱ ش.

۵- روزنامه ایران، سال هشتم، شماره ۲۳۴۴، ص ۱۳.

۶- روزنامه ابرار اقتصادی، شماره ۱۲۰۷، ص ۱۰.